

İslam'da Devlet

İmam Humeyni, Objektif Yayınları, 2. Baskı, 1991, s. 187.

Değerlendirmeyi Yapan: Esin ERGİNBAŞ TOK*

Geliş tarihi: 24/04/2024

Kabul tarihi: 29/04/2024

Atıf: Erginbaş Tok, E. "İslam'da Devlet" Ortadoğu Etütleri, 16-1 (2024): 99-103

The State in Islam

Imam Khomeini, Objektif Publications, 2nd Edition, 1991, p. 187.

Reviewer: Esin ERGİNBAŞ TOK

Received: 24/04/2024

Accepted: 29/04/2024

Citation: Erginbaş Tok, E. "The State in Islam" Middle Eastern Studies, 16-1 (2024): 99-103

الدولة في الإسلام

الإمام الخميني، دار نشر أوجكتيف، الطبعة الثانية، 1991، 187 صفحة

أسين أرغينباش توك

تاريخ القبول: 2024/04/29

تاريخ الاستلام: 2024/04/24

للاقتباس: أرغينباش توك، أ.، "الدولة في الإسلام"، دراسات الشرق الأوسط، 15-4 (2024): 99-103

İslam'da Devlet (Velayet-i Faḫih ya Hükümet-i İslami), Humeyni'nin (1902-1989) 1965 yılında sürgüne gittiği Necef'te verdiği fıkıh derslerinde İslam'ın Şii mezhebine yönelik geliştirdiği Velayet-i Fakih kavramı üzerine olan görüşlerini içeren bir kitaptır. Derslerdeki notların öğrencileri tarafından bir araya getirilmesiyle oluşan bu kitap, 1970'li yılların ilk yarısında el altından İran'da dağıtılmıştır. Kitabın Türkçesi, ilk defa Hüseyin Hatemi'nin çevirisiyle 1979 yılında Düşünce Yayınları tarafından çıkarılmıştır. Değerlendirmeye konu olan ve Objektif Yayınları'ndan çıkan bu kitabın çevirmeni belirsizdir. Kitap; "Hükümet Teşkilindeki Zaruretlerin Delilleri", "İslami Devlet ve Hükümet Tarzı", "İslami Yönetim Örgütünü Kurmak İçin Mücadele Programı" başlıklarını içeren üç bölümden oluşmaktadır. Bu başlıklara geçilmeden önce "İmam Humeyni'nin Hayatı" (s.13-39) başlığı altında Humeyni'yi okuyucuya tanıtmak amacıyla Devrim Rehberi'nin ibadetlerine, örnek teşkil eden tutum ile davranışlarına ve halkla olan ilişkilerine yer verilmiştir. Fakat

* Esin Erginbaş Tok: Doktora Öğrencisi Ankara Üniversitesi-TR, Siyasal Bilgiler Fakültesi. E-mail: esin_erginbas@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3615-0724

bu tanıtma yalnızca Humeyni'nin örnek davranışları üzerinden olmuştur. Yani hayatındaki kırılma anlarını ele alan kronolojik bir metin değildir.

Humeyni'nin bu kitapta öne çıkan görüşü, İslam'da din ve devlet idaresinin ayrılmaması gerektiğinden hareketle İslam devleti kurmanın mümkün olduğudur. Zira kendi döneminden kimi din adamları ona göre Pehlevi Hanedanlığının uygulamalarından çekindiği için siyasal ve toplumsal olaylarda sessizliğini korumuş; ibadethanelerde yalnızca dua etmek ve fetva vermekle yetinmiştir. Fakat Humeyni, Hz. Muhammed'den yola çıkarak İslam'ın siyasal bir din olduğundan hareketle İslami usulde bir yönetimin gerekliliği üzerinde durur. Bu kitapta yer alan görüşleri; İslam'ın siyaseti ve yönetimi dışlamadığı, aksine uyumlu olduğu iddiasındadır ve bu doğrultuda İslam devletine giden programı ve devletin temel esaslarını ortaya koymaya çalışmıştır. Velayet-i Fakih kavramı, 1979 Devrimi'nden sonra İran'ın anayasasına ve devlet organlarına temel oluşturan bir kavramdır. Humeyni'nin bu kitaptaki görüşleri, bu kavram çerçevesinde gaybette olan On İkinci İmam Mehdi dönene kadar, meşru olmayan gidişatı engellemek ve toplumsal istikrarı sağlamak için din adamlarının devlet yönetimini ele alması gerektiği üzerinedir.

“Hükümet Teşkilindeki Zaruretin Delilleri” başlıklı birinci bölümde Humeyni, İslam'ın işlevinin yalnızca inanç ve kuralları açıklamakla sınırlı olmadığı, insanların dünya ve ahiret saadetlerini gözetmek amacıyla bu kuralların uygulanması ve yürürlükte kalması gerektiği üzerinde durur. Bu bölümde temel yaklaşım, toplumları kargaşadan kurtarmak için bir İslami devletin oluşumu ve bu devlette İslami kuralları izleyen bir yöneticinin gerekliliğidir. Buradan hareketle toplumu idari bir yapıyla ve yöneticiyle yönetmenin gerekliliğini; Kur'an, sünnet ve İmamların rivayetlerinden aldığı delillere dayanarak açıklar. Ona göre hem İslam Peygamberi'nin hem de halifelerin döneminde bir toplumu yönetmeye ilişkin dinî hükümlerin uygulandığı gerçeği atlanmaktadır. Burada, kanun koyucu olmanın yanı sıra kanunları yürütmenin önemi ortaya çıkar. Humeyni, İslam'ın yasama yanında yürütme gücünü de içerdiğini, Kur'an'a atıfla “ülü'l emr”¹ itaatini farz olmasıyla açıklar.

Bu bölümde Humeyni'nin değindiği diğer bir husus, ebedi bir din olarak İslam'ın bir insanın doğumdan ölümüne değin tüm yaşamını düzenleyen kuralları zaman ve mekân tanımaksızın içermesidir. Bu nedenle başka kurallar peşine düşülmemelidir.² Burada Humeyni, İslam'ın öngördüğü nizam dışında başka nizam arayışında olanları anlatırken emperyalizmin emrinde olan yöne-

1 Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, Nisa (4/59): “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de.”

2 Farklı kuralların peşine düşüldüğü ve yönetimin İslami esaslara aykırılık teşkil ettiği kırılma anı Humeyni'ye göre Muhammed Peygamber'den sonra Ali'nin yönetimi ele almamasıyla başlayan ve devam eden süreçtir.

timleri “tağuti ve zalim” rejimler olarak nitelendirir ve bu rejimlerin karşısına mazlum halkı konumlandırır. İşte 1979 Devrimi’ne giden süreçte kitleleri konsolide eden söylemler, Necef’te verdiği derslere ve bu kavramlara dayanır. Bu bölümde değindiği üzere tağuti düzen, İslam dışı bir düzen olup şirk içermektedir. Bu rejimler, yağmacı olup Müslüman halkı aç ve sefil bırakan karakterde tasvir edilir. Bu rejimlerle mücadele ise Humeyni’ye göre İslam bilginlerine ve Müslüman halka düşmektedir. Burada ayrıca emperyalizm ifadesine başvurarak halkların kurtuluşunu bu yönetimlere karşı topyekûn mücadelede gördüğünün altını çizmek gerekir. “Zalim ve kukla” yönetimlere karşı Humeyni, mazlum Müslümanları birlik olmaya çağırmıştır. Birlik yapısını bozan, Humeyni’ye göre milletlere bölünen İslam ümmetinin durumudur. Anlaşılan o ki bu bölünmeyi eleştiren Devrim Rehberi, emperyalistlere karşı dünyadaki Müslüman halkları birlik olmaya çağırmıştır.

“İslami Devlet ve Hükümet Tarzı” başlıklı ikinci bölüm, Şii mezhebine yönelik tasarlanan devlet formunun açıklandığı kitabın en detaylı bölümünü oluşturur. Bu bölümde; İslami devlet ve hükümet tarzının başka devlet biçimleriyle arasındaki farklar, İslam devletinin nitelikleri ve devlet başkanında aranan şartlar ele alınır. İlk olarak Humeyni, İslami devletin monarşi ve cumhuriyet biçimlerinden ayrılan noktalarına değinir. Söz konusu bu rejimlerde kanun koyucunun meclis ya da kral olmasına karşın İslam’da ilahi kanunun insanlar üzerinde hâkim olduğunu belirtir. Burada meclis, yok sayılmaz. Fakat Humeyni, meclisi İslami ilkeleri gözeterek kanun hazırlayan bir organ olarak görür. İslami yönetimle ayrıldığı en önemli nokta burasıdır. Yani kanunlar, çoğunluğu sağlayan meclis üyelerinin menfaatine göre değil İslami esaslara göre hazırlanacaktır. Bu, Humeyni’ye göre aynı zamanda İslam devletinin bir hukuk devleti olduğunun da kanıtıdır. Anlaşılan Humeyni bu ilkeyi, yasama ve yürütmenin İslam’ın temel kaynakları doğrultusunda işlerlik kazandığı ve keyfi yönetimin önüne geçildiği şeklinde görmektedir. Bunun yanı sıra Humeyni, İslam devletinin monarşi ile aynı olmadığını özellikle altını çizer. Ona göre bu devlet biçimi; şatafata önem veren, şişkin bürokrasiye sahip, ülkenin maddi kaynaklarını savruk kullanan (petrol gibi) bu savrukluğu nedeniyle başka ülkelere boyun eğen bir yönetimdir. Kısaca belirtilebilir ki Humeyni, İslam bilginlerinin yani fakihlerin yönetiminde olan bir devlet formu tasarlamaya çalışmıştır.

Bu bölümde ele alınan diğer bir husus, devlet başkanında aranan şartlar üzerinedir. İslam devletinin doğası gereği, yönetici kanun (İslam) bilmeli ve adaletli olmalıdır. Devlet başkanı, farklı konularda ne kadar bilgili olursa olsun Humeyni’ye göre mutlaka İslam kanunlarını bilmelidir. Kanuna riayet, aynı zamanda diktatörlüğün önüne geçen bir nitelik de taşır. Hz. Muham-

med'in ve İmamların öğretileri göz önünde bulundurulduğunda devlet başkanı; İslami hükümleri bilen, adil, itikat ve ahlak yönünden eksik olmayan özelliklere sahip olmalıdır. Adaletli olması ise devlet yönetiminde devlet mallarını israfsız kullanması ve vergi aldığı halkın hakkına girmemesiyle açıklanır. Devlet başkanının gerekliliği ise gaybet dönemiyle temellendirilir. On İkinci İmam'ın gaybeti döneminde İslam'ın ilk dönemlerindeki ahkâm ve kuralların sürdürülmesi gerektiği, adil fakihlerin yönetiminde kanun ve adalet temelinde İslam devleti kurulmasının zorunluluğu açıklanmıştır. Nitekim ona göre Müslüman halk, zalim rejimler karşısında mağdur olurken Müslümanlar, pasif bir tutumda kalmamalıdır. Gaybet döneminde toplumsal düzeni sağlamak için bu dönemde bir yönetici yani fakih, devletin başında olmalıdır. Bu doğrultuda Humeyni, mümin fakihleri İslam'ın kalesi olarak nitelendirir. Fakihlere İslam devleti kurma yükümlülüğünün verildiği iddiasındadır.³ Hz. Muhammed'den sonra devlet başkanlığı makamında ona halef olması gerekenleri adil fakihler olarak görmektedir. Fakihler, Peygamber'in yaptığı gibi orduya komutanlık yapmak, toplumu yönetmek, ülkeyi savunmak ve hüküm vermekle yükümlüdür.

“İslami Yönetim Örgütünü Kurmak İçin Mücadele Programı” başlıklı üçüncü ve son bölümde Humeyni, “zalim” rejimleri yıkarak İslam devleti kurmak için önce İslam'ın halka öğretildiği, sonra halkın harekete geçtiği bir program sunar. Bu mücadelenin ilk aşaması ise tebligat yani propaganda yapmaktır. Humeyni, elinde mücadele araçları olmayan (ordu gibi) halkların bu yönetime başvurarak kurtulacağını belirtir. Bu yolda önce halkın zihinlerinde yer bulan İslam imajı değiştirilmelidir. Yani dinin sadece dua etmek olmadığını, faal bir mücadele içerdiğini ve ancak bu mücadele ile İslam devleti kurulabileceğini halka anlatmak gerekir. Bu anlatı, aynı zamanda ona göre emperyalizmin fikrî ve ahlaki etkilerinin giderilmesi için de önem taşıyacaktır. Bu tebligatlar, insanların bir araya geldiği dinî ibadet mekânlarında yapılabilir. Örneğin yalnızca dua mekânı olmayan cami, aynı zamanda İslam'a göre istişare yeri olarak siyasi bir işlev de taşır. Bu gibi mekânlarda, toplantılar yapıp halk bilgilendirilebilir. Humeyni, bu stratejiyle cami gibi ibadetle sınırlı olmayan mekânlar aracılığıyla toplumun farklı üyeleri arasında kurulacak “biz” duygusunu inşa etmeye yönelmiştir.

Bu bölümde tebligatın yanı sıra halk harekete geçmeye davet edilir. Humeyni “Bir aşure meydana getirin.” şeklindeki cümlesiyle bunu doğrudan ifa-

3 Humeyni, bu görüşünü şu hadisin rivayetine dayandırır: “Allah'ım halifelerime rahmet kıl! Soruldu ki: Ya Resûllallah, Halifelerin kimlerdir? Buyurdu ki: Benden sonra gelen, hadis ve sünnetimi nakledenler ve benden sonra halka öğretenler.” (Bk. s. 92). İşte bu halka öğretenler ifadesinden yola çıkarak Humeyni; hükümlerin yayılmasının, insanlara öğretilmesinin ve bunların eğitilmesinin adil fakihlerin görevi olduğunu yazar.

de eder. Bunun anlamı, baskı ve şiddet altında tutulan halka mücadelenin din adına yapıldığını anlatmak ve halkı “mücahit” potasında bir araya getirerek yozlaşan rejimlere karşı mücadele etmektir. Bu uğurda bedel ödenmesi gerekirse aynı İslam için dökülen Hüseyin’in kanı gibi kan dökülebilir. Fakat burada kastedilen halkın silahlanması değil; halkın, ordusu ve emniyet güçleri bulunan rejim karşısında mücadele verirken ölmeyi göze alması gerektiğidir. Ona göre “takiye” dönemi artık bitmiştir. Din adamlarına düşen görev, sükût içinde kalmak değil; halka gerçek İslam’ı anlatarak İslam devletini kurmanın önünü açmaktır. “zalim ve tağut” yönetimleri yıkma çağrısında bulunan Humeyni, bu yönetimle iltisaklı olanlarla ilişkiyi kesmeyi, onlardan yardım almamayı, yeni siyasi kuruluşlar meydana getirmenin zaruri olduğunu söylemiştir. Humeyni, çizdiği bu programın uzun soluklu olduğunun farkındadır.

Söz konusu kitap, 1979 Devrimi’nden sonra Velayet-i Fakih kavramı çerçevesinde İran’ın benimsediği siyasal sistemi anlamak bakımından önemlidir. Nitekim İslam Cumhuriyeti devlet sistemi, farklı müesseselerin bir arada bulunduğu bir sistemdir ve bu sistemi anlamak adına önce Devrim Rehberi Humeyni’nin görüşlerinden faydalanmak gerekir. Bunun yanı sıra kitap, devleti Batı düşüncesi etkisinde modern devletle özdeş sayan devlet kuramlarının karşısına meşruiyetini İslam’dan alan farklı bir devlet teorisi sunması bakımından da önem taşır. Fakat nasıl uygulandığı, eksik ya da güçlü yönlerinin neler olduğu ise bu değerlendirmeyi aşan bir konudur. Ezcümle kitap, İran’ın yönetim sistemini ve 1979 Devrimi’nin dinî dinamiklerini anlamak isteyenler için tavsiye edilir. Zira Humeyni’nin bu kitapta yer alan görüşleri, 1979 Devrimi’ni izleyen yıllarda kullanılan sembol ve sloganları barındırmaktadır. “Zalim, tağut, emperyalizm kuklası” yönetimler karşısında “mazlum halk”ı konumlandırması (müstekbir - mustazaf) ve Kerbela olayına sıkça başvurması (Her Yer Kerbela Her Gün Aşura gibi), 1979 Devrimi’ne giden süreçte geniş halk kitlelerinin mobilize edildiği bu sembol ve sloganlara örnektir.

